

*Competence Approach and Innovations in the XXI Century
Компетентностен подход и иновации през XXI век*

<https://doi.org/10.53656/ped2023-4s.04>

СОЦИАЛНО-КОМУНИКАТИВНИ КОМПЕТЕНЦИИ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Доц. д-р Кирилка Тагарева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Статията представя теоретичен анализ на изследванията на социално-комуникативните компетенции на децата в предучилищна възраст. Целта е да се определят особеностите на социалните и комуникативните компетенции в предучилищна възраст. Направен е теоретичен анализ на различни научни виждания по темата. Комуникативните компетенции са разгледани в светлината на концепцията на М. Лисина за общуването с възрастните и връстниците. В резултат от изследването са определени следните три основни групи социално-комуникативни компетенции на децата в края на предучилищното детство: 1) умения, свързани с развитието на детската личност; 2) умения, свързани с общуването с възрастни на ситуативно-личностно, ситуативно-делово, извънситуативно-познавателно и извънситуативно-личностно ниво и общуване с връстници на емоционално-практическо и делово равнище; 3) общокултурни и нравствени умения. Практически, тези особености може да се отчитат при организацията на възпитателната работа в детската градина по развитие на социалните и комуникативните компетенции и да бъдат полезни за родителите при отглеждане и възпитание на децата.

Ключови думи: социални компетенции; комуникативни компетенции; умения; предучилищна възраст; социално развитие; комуникация

Настоящото изследване е посветено на социално-комуникативните компетенции на децата в предучилищна възраст. Проблемът за развитието на социалните умения през първите години от живота на детето е важен и актуален. От тяхното формиране в ранния онтогенезис зависи социалната и комуникативната компетентност в училищна и зряла възраст. Едно от условията за формиране на социално-комуникативната компетентност е непосредствената и разнообразната дейност на децата: играта, творческите дейности, познавателната дейност и др. Голямо значение в този процес има комуникативната дейност с възрастния и с връстника.

Затова е важно да се определят особеностите на социално-комуникативните умения в предучилищна възраст, което задава целта на това наше изследване.

Компетентността в психологически план се дефинира като възможност във вид на способност или умение на индивида да се справи ефективно със своята среда. Компетентността се свързва с умението на човек да действа избирателно, активно и успешно в околната среда, като я променя с оглед на собствените потребности, цели и намерения (Desev 1999). *Социалната и комуникативната компетентност* се определят като интегративно свойство на съзнанието на човек със списък от модели на поведение, произтичащи от неговата мотивация и отразяващи връзката на човек с неговата личност и заобикалящото го общество (Novov 1998). Те се считат за референтни към качества и характеристики на човек, неговите умения и знания, които са универсални за цялото общество и са задължителни за живота на човек в общество. Към елементите на социално-комуникативните компетенции авторът отнася следните способности и умения:

- способност за взаимодействие в рамките на различни обществени дейности;
- способност за работа в обществото или в екип с високо ниво на ефективност;
- съвместимост с психологическия формат, който е компонент на адаптацията към характера на другите хора в групата;
- способност за установяване на контакти: хоризонтални и вертикални;
- способност за разрешаване на конфликтни ситуации;
- умение за създаване на група и организиране на нейната работа;
- възможност за обсъждане на проблеми;
- креативно мислене;
- поемане на инициатива;
- способност за поемане на отговорност;
- способност да се контролират собствените действия и поведението на другите;
- способност за самостоятелно поставяне на задачи;
- способност да се решават задачи, да се определят правилните решения в ситуации, които са критични.

Човек, който притежава набор от социални и комуникативни умения, лесно и бързо се социализира в обществото. Социалните и комуникативните компетенции често се определят като ключови компетенции. Те се отнасят към т.нар. „меки умения“ (soft skills), които са важни за успеха на човека във всеки етап от неговото развитие.

Социалните и комуникативните компетенции се формират у човека през целия му живот. Всеки етап от израстването се отличава с различен набор от ком-

петенции, характерни за даден възрастов етап. Социалното развитие е сложно и противоречиво явление, с постоянно възпроизвеждано противоречие на две страни – социализация и индивидуализация (Felydshteyn 2012). Индивидуализацията и социализацията, като процеси, които осигуряват съвременното и пълноценното развитие, създават възможности за самоопределение и самоуправление на индивида. Периодът на предучилищното детство е важен етап от формирането на личността. В процеса на общуване децата опознават другите и себе си. Те разбират отношението на другите, анализират действията си в сравнение с действията на партньорите, сравняват своите цели и резултати с тези на другите и придобиват знания не само за своите качества и способности, но и за качествата и способностите на околните. Формите на прояви на детската активност са разнообразни: от манипулативни дейности с предмети и действия по предназначение до творческата игра и познание. В този процес децата опознават околната среда и развиват своите черти на характера. Това става, от една страна, стихийно, а от друга – целенасочено и организирано в детските ясли и градини. Развитието и изграждането на социално-комуникативните компетенции значително зависят от професионализма на възпитатели и учители.

Различни аспекти на формирането на социалните и комуникативните компетенции при деца в предучилищна възраст са отразени в изследванията на А. Гогобаридзе, Л. Трубайчук и др. Авторите изучават предучилищната възраст като сензитивен период в социалното развитие на индивида, тъй като в тази възраст се формират важни черти на характера на човека, полагат се основите на културата на личността, която по-късно позволява на децата успешно да участват в социални групи и общности. Социалното и комуникативното развитие на децата в предучилищна възраст се разглеждат като един от аспектите на социализацията на индивида. Този процес е сложен, по време на който детето се учи и придобива социален опит и същевременно се утвърждава като субект на социалната култура. Според А. Гогобаридзе (Gogoberidze 2013) активната дейност на детето е основното условие за формиране на компетентността на детето. Роля в този процес имат и педагогическите въздействия в детската градина и семейството. Емоционално комфортната среда за развитие позволяват процесът на социализация и индивидуализация да се допълват хармонично. Формирането на първите ключови компетенции в края на предучилищна възраст се свързва със самостоятелност, решение на битови въпроси, умения за организация в играта и в други дейности, умения за общуване с възрастните и връстниците.

Социалната компетентност на детето в предучилищна възраст се разглежда като неразделна характеристика на растящата личност (Trubaychuk 2011). Социалната компетентност позволява на детето да формира база от знания за света и за обществото. Детето, като член на обществото, постоянно е включено в системата на човешките отношения. Средата от възрастни и връстници

му дава възможност да се ориентира в ситуации и да решава проблеми, да осъзнава същността на случващото се, да проявява емоционална чувствителност към състоянието на хората около него. Социалната компетентност на детето в предучилищна възраст са уменията, които то придобива в предучилищна възраст и които му позволяват да се интегрират в обществото и да се адаптира в него. Тук се отнасят и навиците за работа в екип и в групата, способността да разбира целите, които са важни за групата, способността да търси и получава нова информация, да регулира дейността си и да я координира с други членове на групата въз основа на общоприети ценности.

Към началните социални и комуникативни компетенции за деца в предучилищна възраст се отнасят:

- комуникативни умения – способност за работа с други хора на всяка възраст, използване на вербални и невербални начини за комуникация и приемане на чуждо мнение;

- личностни умения – познаване на своята личност спрямо обществото, осъзнаване на своите мисли и мнения, положително отношение към себе си;

- общокултурни умения – навици за регулиране на поведението, спазване на нормите и правилата на поведение и изпълнение на изискванията на възрастните, които го заобикалят.

Тези социални и комуникативни компетенции се характеризират с възможността за многофункционалност и овладяването им позволява на детето в предучилищна възраст да решава много въпроси в живота и ежедневната си дейност. В първоначалните социално-комуникативни компетенции се отразява личният опит на детето във всички сфери на живота.

Други автори разглеждат социалната и комуникативната компетентност като интегрално личностно образование, което осигурява способността за ефективно взаимодействие с другите в процеса на решаване на социални проблеми и постигане на цели (Artamonova et al. 2007). Компетентността включва не само знанията, които детето придобива, но и способността да се вземат отговорни решения въз основа на тях. В предучилищна възраст един от най-подходящите начини за усвояването на умения е наблюдение на реални образци на умение в действие. Детето се учи чрез подражание, придружено от консолидиране на поведенчески форми, първо, под формата на външни имитиращи действия, които впоследствие се превръщат в лични качества в процеса на интериоризация. Усвоявайки модели на игрови и продуктивни дейности, децата възприемат нормите на поведение, възприети в обществото.

Социално-комуникативната компетентност се състои от: когнитивни, емоционални и поведенчески компоненти. При работа с когнитивния компонент е необходимо внимателно да се проучи и да се обърне внимание на социалната ориентация на предоставяните модели, да се увеличи обемът от ефективни знания и умения, да се развиват паметта, мисленето, способността за реша-

ване на задачи. Създаването на емоционален компонент изисква формирането на структура от действия за повишаване нивото на емпатия, децентрация, съпреживяване, създаване и развитие на умения за предаване и регулиране на чувства и емоции. Поведенческият елемент се свързва с увеличаване броя и качеството на социално ценните мотивации и действия на детето и преодоляване на трудности на общуването.

Н. Борисова (Borisova 2009) разглежда социалната и комуникативната компетентност на детето в предучилищна възраст като основа, върху която ще се изградят социалната и комуникативната компетентност на възрастен. Тази черта на личността на детето му помага да осъзнае и разбере своята индивидуалност, като открива възможност да се насочи към саморазвитие и да се учи самостоятелно. Едновременно с това децата разбират, че са част от обществото и трябва да изграждат отношенията си въз основа на ценностите, приети в това общество.

Друг контекст, в който може да се разглеждат социално-комуникативните компетенции в предучилищна възраст, е през призмата на концепцията за общуването с възрастния и връстника (Lisina 2009; Ginina et al. 2016). Дейността общуване се определя като взаимодействие между двама или повече души, насочено към съгласуване и обединяване на техните усилия с цел установяване на отношения и достигане на общ резултат. Общуването е взаимодействие между личности. Потребността от общуване има социален и личностен заряд – това е стремежът на детето да опознае и оцени партньора, а чрез тях и с тяхна помощ да опознае и оцени себе си. От раждането до седемгодишна възраст възникват и се развиват няколко вида общуване с възрастния: ситуативно-личностно, ситуативно-делово, извънситуативно-познавателно и извънситуативно – личностно, като мотивите на децата да започнат общуване, са различни по съдържание. Едновременно с това към двегодишна възраст се изгражда общуването с връстника, в което според тази концепция е свързано с откриването на връстника като носител на субектни качества и като партньор в общуването. То също преминава през няколко вида: емоционално-практическо и делово. В процеса на различните типове общуване детето овладява уменията да комуникира. Основните етапи в този процес са следните.

1. Умения за общуване в началния етап на възникване на потребността от общуване, характерно за децата от раждане докъм двумесечна възраст – включва умения за поддържане на зрителен контакт, съсредоточаване, ответни и инициативни усмивки, умения така да се преобразува поведението чрез движения на ръцете и краката, че да се продължи общуването с партньора.
2. Умения за общуване в ситуативно-личностното и ситуативно-деловото общуване, характерно за децата на възраст до три години – развитието на комуникативното умение се разгръща в рамките на конкретна ситуация и е свързано с „навик да се внимава“. Тук се отнасят уменията да

се внимава и да се слуша, като се поддържа баланс между активни и ответни действия. Развиват се и се усъвършенстват невербални средства – усмивки, погледи, действия с предмети, пози и др. Изучавайки комуникативната дейност на този етап на развитие, Б. Гинина подчертава, че под въздействие на целенасочено общуване с възрастните у децата нараства броят на комуникативните актове; „увеличават се инициативните действия в комуникативната ситуация; формират се умения у децата да редуват своите действия с действията на партньора“ (Ginina 2016, p. 25). Тези характеристики – инициативност и последователност в редуването – са важни черти на началните комуникативните умения.

3. Умения за общуване след тригодишна възраст включват умения за общуване с възрастните и умения за общуване с връстниците. Тук се отнасят възникване и развитие на вербалните средства за общуване – съобщителни и въпросителни изречения; съчетаване на вербалните с невербалните средства за общуване. В общуването с връстника възникват умения за сътрудничество и признание на успехите на партньора: съвместно, споделено внимание в играта, редене на пъзел и други дейности, синхронно действие и правене на нещо заедно, стремеж към сътворяване на нещо общо. Формират се чувство за направление на общите действия и чувство за приближаване на целта. Освен това на този етап се появяват уменията детето да види у партньора си не само качества, проявени в конкретна ситуация, но и някои психологически аспекти у партньора, да разбере негови желания и предпочитания, да разбере защо така е постъпил, а не по друг начин, какво обича да прави и др.

Проведеният анализ на различни подходи към изследването на социалните и комуникативните компетенции на децата в предучилищна възраст дава възможност да се определят характерни особености на тези компетенции. **Социалните и комуникативните компетенции** на децата към края на предучилищна възраст, необходими за уверено взаимодействие в обществото, включват:

- знания за себе си, за тялото си и поддържане на здравето;
- прояви на любов и грижа за себе си и другите;
- умение адекватно да оцени своите възможности, представа за себе си;
- проява на инициатива и независимост;
- регулиране на своето поведение и емоционалното състояние;
- желание за участие в колективен разговор;
- способност за разбиране на друг човек;
- способност за изразяване на позиция и мнение;
- желание за взаимодействие;
- умение да съпреживяват;
- разбиране на различни постъпки;
- умение да намери общи интереси с другите деца.

По този начин социалната и комуникативната компетентност на децата в предучилищна възраст са качествата на личността на детето, които определят механизма на поведение и действия на детето, отношенията му с другите хора, отношението към себе си.

Най-важните социални и комуникативни компетенции, от които едно дете в края на предучилищна възраст се нуждае, за да поддържа психологическо здраве и успешно да се адаптира към училище, могат да бъдат обособени в следните три групи.

1. Умения, свързани със социалното развитие на детската личност.

Съдържанието на социално-личностните умения на детето включва: способност да разбере своята личност спрямо обществото, да има възможност да изразява своите мисли и да се отнася към себе си с положителни нагласи, да реализира своето мнение, да осъзнава своите социални роли. Това изгражда у детето обществен опит, умение адекватно да прецени своите сили, умение да преживява за другите, да формира вежлива реч и съчувствие.

2. Умения, свързани с комуникацията с възрастни и деца. Съдържанието на комуникативните умения включва възможност да общува с възрастните на различни нива: на ситуативно-личностно ниво с близките хора, на ситуативно-делово, извънситуативно-познавателно и извънситуативно-личностно ниво. Тук се включва умението на детето да общува с връстниците на емоционално-практическо и на делово ниво, като вижда у връстника носител на субектни качества. Комуникативните умения включват адекватно използване на вербални и невербални средства за комуникация. Това изгражда у детето такива качества на личността, като сътрудничество, взаимно разбиране, емпатия, толерантност, дружелюбие, подкрепа, уважение.

3. Общокултурни и нравствени умения. Съдържанието на общокултурните и нравствените умения включва: възможност за регулиране на своето поведение в съответствие с приетите в обществото норми и правила; изпълнение на изискванията на другите членове на обществото и умение да даде оценка на своите действия и постъпки.

Заклучение

Основната цел на изследването бе да се определят особеностите на социално-комуникативните умения на децата в предучилищна възраст. В резултат на анализа на различни научни виждания по въпроса може да се определят следните три основни групи социално-комуникативни компетенции на децата в края на предучилищното детство:

- умения, свързани със социалното развитие на детската личност;
- умения, свързани с общуването с възрастни и деца;

– общокултурни и нравствени умения.

Практически, тези особености може да се отчитат при организацията на възпитателната работа в детската градина по развитие на социалните и комуникативните компетенции на децата и да бъдат полезни и за родителите при отглеждане и възпитание на децата.

БЕЛЕЖКИ

1. ГИНИНА, Б., 2016. Ситуативно-делово общуване с възрастния и привързаност при децата от една- до тригодишна възраст. <https://procedures.uniplovdiv.bg/docs/procedure/926/12961871681599385033.pdf>

ЛИТЕРАТУРА

- АРТАМОНОВА, Е., 2007. *Формирование социальной компетентности дошкольников*. Владимир: Калейдоскоп.
- БОРИСОВА, О., 2009. *Формирование социальной компетентности детей дошкольного возраста*. Снежинск: РЕКПОЛ.
- ГОГОБЕРИДЗЕ, Л., 2013. *Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения*. СПб.: Питер.
- ДЕСЕВ, Л., 1999. *Речник по психология*. София: Булгарика.
- ЛИСИНА, М., 2009. *Формирование личности ребенка в общении*. СПб.: Питер.
- ТРУБАЙЧУК, Л., 2011. *Дошкольная педагогика*. Челябинск: РЕКПОЛ.
- ФЕЛЬДШТЕЙН, Д., 2012. *Возрастная и педагогическая психология: Избранные психологические труды*. Москва: МПСИ.
- ХОВОВ, О., 1998. Компетентность профессиональная. В: С. БАТЫШЕВ (ред.) *Энциклопедия профессионального образования*, с. 454 – 455. Москва: АПО.

REFERENCES

- ARTAMONOVA, E., 2007. *Formirovanie sotsialnoy kompetentnosti doshkolnikov*. Vladimir: Kaleydoskop.
- BORISOVA, O., 2009. *Formirovanie sotsialnoy kompetentnosti detey doshkol'nogo vozrasta*. Snezhinsk: REKPOL.
- DESEV, L., 1999. *Rechnik po psihologia*. Sofia: Bulgarika.
- FELYDSHTEYN, D., 2012. *Vozrastnaya i pedagogicheskaya psihologia: Izbrannyye psihologicheskiye trudy*. Moskva: MPSI.
- HOVOV, O., 1998. Kompetentnosty professionalynaya. V: S. BATYSHEV (red.) *Entsiklopedia professionalynogo obrazovania*, pp. 454 – 455. Moskva: APO.

- GOGOBERIDZE, L., 2013. *Doshkolynaya pedagogika s osnovami metodik vospitania i obuchenia*. SPb.: Piter.
- LISINA, M., 2009. *Formirovanie lichnosti rebenka v obshtenii*. SPb.: Piter.
- TRUBAYCHUK, L., 2011. *Doshkolynaya pedagogika*. Chelyabinsk: REKPOL.

SOCIAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCES IN CHILDREN IN PRESCHOOL AGE

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the social and communicative competences in children in preschool age. The aim of the research is to determine the features of the social and communicative competences during preschool age. A theoretical analysis of various scientific views on the subject has been made. Communicative competences are examined through M. Lisina's concept in communication with adults and peers. As a result of the study, the following three main groups of social-communicative competences of children in preschool age, have been identified: 1) skills related to the social development of the child's personality; 2) skills related to the communication with adults on a situational-interpersonal, situational-practical, extrasituational-cognitive and extrasituational-interpersonal level and communication with peers on an emotional-practical and praktikal level; 3) skills related to general knowledge and ethics. In practice, these features can be rendered into account in the organisation of the educational work in kindergarten for the development of the children's social and communicative competences. These can also be useful for parents in raising and educating children.

Keywords: social competences; communicative competences; skills; preschool age; social development; communication

✉ **Dr. Kirilka Tagareva, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0003-3624-6451

Web of Science Researcher ID: GYU-6616-2022

Plovdiv University "Paisii Hilendarski"

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: tagareva_k_s@uni-plovdiv.bg